

Inhoud

HC 5A, 30-09-2019, Rechtsgeschiedenis	2
HC 5B, 02-10-2019, Rechtsgeschiedenis	6

HC 5A, 30-09-2019, Rechtsgeschiedenis

Het begin van het Heilige Roomse Rijk

In de kerstnacht van het jaar 800 is Karel de Grote door de paus tot keizer gekroond. Dit vormde het begin van het ontstaan van het **Heilige Roomse Rijk der Duitse Natie**, dat tot 1806 zou blijven bestaan. In het **Verdrag van Verdun** uit 843 is namelijk een splitsing van het Karolingische Rijk, het rijk van Karel de Grote, vastgelegd. Het gebied was verdeeld in Oost- en West-Francië en een middenstuk. Het middenstuk viel al snel grotendeels in Oost-Francië.

De keizerstitel werd in het Oostelijke deel bewaard. Dit vormde het begin van een langdurige en vaak terugkerend conflict tussen West-Francië, waar Frankrijk zou gaan ontstaan, en Oost-Francië, wat het Heilige Roomse Rijk zou worden.

Het Rijk bestond uit een verzameling van vele vorstendommen. De meesten hiervan waren erg klein. Elk vorstendom had een eigen vorst, maar als algemeen heerser was er sprake van een keizer.

Het Kiescollege

In het jaar 876 werd Arnulf tot keizer van het Heilige Roomse Rijk gekozen, waarmee de traditie is ontstaan om keizers te kiezen en de titel niet op basis van erfopvolging weg te geven. De keizer werd vanaf nu gekozen door het **Kiescollege**.

Het Kiescollege was een lijst van vaste **keursvorsten**. Zij waren verantwoordelijk voor de keuze van de keizer. In het Gouden Bul uit 1356 is officieel vastgelegd welke vorsten in dit Kiescollege zitten. Er is hier echter wel sprake van gewoonterecht en er kan gemakkelijk een nieuwe gewoonte ontstaan. Er zijn later dan ook nieuwe vorsten aan het Kiescollege toegevoegd.

In het Gouden Bul staat dat er zeven vorsten in het Kiescollege zitten. Hiervan zijn er drie geestelijken, namelijk de aartsbisschoppen van Keulen, Mainz en Trier. De overige vier vorsten zijn wereldlijke vorsten: de Paltsgraaf van de Rijn, de Hertog van Saksen, de Markgraaf van Brandenburg en de Koning van Bohemen.

Wanneer iemand keizer wilde worden, werd meestal geprobeerd de keursvorsten te beïnvloeden en ze te vriend te houden. Ook voor iemand die al keizer was, was het erg belangrijk om de keursvorsten ten gunste te houden zodat zij niet iemand anders als keizer zouden aanstellen. Hierdoor werden de keursvorsten erg machtig.

De **Investituurstrijd** heeft ook met het Kiescollege te maken. Deze strijd speelde tussen de keizer en de koning en ging over de vraag wie van hen de bisschoppen mocht benoemen. Gezien drie van de zeven keursvorsten bisschoppen zijn, was dit een erg belangrijke kwestie. De keuze voor een nieuwe bisschop kon dus invloed hebben op het bestuur van het Heilige Roomse Rijk.

De Habsburgers

In 1438 valt de keizerstitel in handen van de **Habsburgers**; een familie die een gebied in het zuiden van het Rijk bestuurde. Vanaf dit moment tot het einde van het Rijk zijn de meeste keizers Habsburgs geweest.

De Habsburgers waren door middel van een slimme huwelijkspolitiek erg machtig geworden. Zij huwden hun kinderen uit aan keursvorsten om ze op die manier te vriend te houden en om zo de keizerstitel te verkrijgen. In theorie mogen bisschoppen niet trouwen, waardoor deze truc alleen bij de wereldlijke vorsten zou werken, maar in de praktijk kon hier omheen worden gewerkt. Vaak was er bij het uithuwelijken sprake van een dubbel huwelijk, waarbij zowel de zoon als dochter van een gezin bij een keursvorst terecht kwamen. De dochter kon met de keursvorst kinderen krijgen en de vorst beïnvloeden, terwijl de zoon dit laatste deed en in geval van het overlijden van de keursvorst de titel van de vorst over nam. Door deze politiek en het voeren van oorlogen zijn de Habsburgers eeuwenlang aan de macht geweest in het Heilige Roomse Rijk.

In de praktijk hadden de Habsburgse keizers echter maar weinig te zeggen. Hun grondgebied lag in het zuiden van het Rijk, waardoor ze voor het bestuur erg afhankelijk waren van de vorsten in het noorden en de hulp die zij konden bieden. De keizers waren zelf immers druk met het bestuur van hun vorstendom.

De steden in het noorden vroegen vaak, in ruil voor hun hulp, om bevoegdheden. Zo ontstonden er een soort zelf-regerende steden. Deze stonden direct onder de keizer, wat rijksonmiddelijk wordt genoemd. Deze steden stonden dus niet onder het bewind van een andere vorst.

De Habsburgse huismacht, dus het gebied dat echt onder het bewind van de Habsburgers stond, had Wenen als hoofdstad en bestond onder andere uit Oostenrijk, Hongarije en Bosnië. Pas in de Eerste Wereldoorlog raakten delen van dit gebied los van het Habsburgse Rijk. Binnen dit gebied hadden de Habsburgers aanzienlijk meer te zeggen dan in het Heilige Roomse Rijk.

Het Reichskammergericht

In het Heilige Roomse Rijk werd als subsidiaire rechtsbron het Romeinse recht gebruikt. De primaire rechtsbron was ten tijde van de Middeleeuwen het gewoonterecht. Vele keizers streefden naar het hebben van zoveel mogelijk macht en het centraliseren van het Rijk. Hier kwam bij kijken dat ze één rechtsbron wilden hebben in het hele Rijk; het gewoonterecht kon per vorstendom verschillen. Als algemene rechtsbron leek het Romeinse recht hierdoor zeer geschikt.

In 1495 richt keizer Maximiliaan het **Reichskammergericht** op. Dit was het hoogste keizerlijke gerechtshof. Het was de bedoeling dat elke rechtszaak hier in hoger beroep kon gaan en ook dat zaken met een keizerlijk belang terecht kwamen bij dit gerechtshof. Hier werd het keizerlijke, Romeinse recht gebruikt. Zo probeerde Maximiliaan een grotere rechtseenheid te bereiken.

In de praktijk was het Reichskammergericht geen succes. Ten eerste wilde geen enkele grote stad het gerechtshof huisvesten. Zij wilden allen zelf kunnen blijven regeren. Zo is het gerechtshof terecht gekomen in Wetzlar, een klein stadje in de buurt van Frankfurt, die het geld van de rechters en andere partijen wel kon gebruiken. Ten tweede kon het meerdere jaren duren voordat er een uitspraak was gedaan. Het tempo lag in dit gerechtshof dus zeer laag. Door middel van omkoping kon een eerdere uitspraak bereikt worden, wat de betrouwbaarheid van het gerechtshof niet ten goede kwam.

Toen de verhalen over de slechte betrouwbaarheid rondgingen, is er een visitatiecommissie opgesteld die het Reichskammergericht kwam controleren. Eén van de leden van deze commissie was Goethe, een bekende schrijver. Helaas is door de controle niet veel veranderd.

Uitzonderingen voor het gerechtshof

Voor veel vorsten was het gaan naar het Reichskammergericht zeer onprettig. Dit was voor velen niet dichtbij en kostte veel tijd. Een groot aantal belangrijke vorsten heeft, in ruil voor hun steun aan de keizer of geld, een privilege gekregen waardoor ze niet meer naar het gerechtshof hoefden te gaan.

Het eerste privilege is het *privilegium de non evocando*. De onderdanen van een vorst met dit privilege hoefden niet meer naar het Reichskammergericht. Een zaak waar keizerlijk belang bij was kon in beginsel altijd naar dit gerechtshof, maar wanneer de vorst dit privilege had, was het voor een zaak waar hij of zijn onderdanen bij betrokken waren, niet meer mogelijk. De zaak moest dan in een plaatselijke rechtbank worden afgehandeld.

Het tweede privilege is het *privilegium de non appellando*. Dit privilege houdt in dat er geen hoger beroep bij het Reichskammergericht kon worden ingesteld tegen een uitspraak, waardoor een vorst of onderdaan hier niet heen hoefde te gaan. Wanneer een vorst dit privilege niet had, was dit wel mogelijk.

Uiteindelijk had de keizer zo veel privileges verkocht dat er alleen minder rijke en machtige vorstendommen naar het Reichskammergericht kwamen. Van de grootste plannen van Maximiliaan voor een centraal gebruikt Romeins recht kwam dus weinig terecht en het Reichskammergericht is in de praktijk dan ook niet belangrijk geweest. Er werd veel plaatselijk recht gesproken en hoewel hier wel veel Romeins recht bij kwam kijken, werd dit vaak per plaats net anders toegepast. Hier wordt ook wel gesproken van een *Usus modernus pandectarum*: een moderne manier van het oplossen van juridische problemen met behulp van een ruime interpretatie van de Digesten van Justinianus.

Karel V

Karel V (1500-1558) was een Habsburgse keizer, maar ook koning van Spanje en de Nederlanden. Daarnaast had hij een aantal koloniën in Afrika, waardoor zijn Rijk zeer groot was. Net als de andere Habsburgse keizers had hij in het Heilige Roomse Rijk echter maar weinig te zeggen.

Karel V heeft een poging tot codificatie van het strafrecht gedaan. In 1532 kwam de *Constitutio Criminalis Carolina* uit. Dit verkreeg in de praktijk echter geen exclusieve gelding en voldeed daardoor niet aan de eisen van een codificatie.

De *Constitutio Criminalis Carolina* bevatte de zogenoemde **Salvatorische clausule**. Dit is het tegenovergestelde van een exclusiviteitsclausule en zegt eigenlijk dat al het recht dat vóór de *Constitutio* gold, nu nog steeds geldig is. Het lokale gewoonterecht, dat als primaire rechtsbron bestond, bleef hierdoor bestaan. De *Constitutio* was dus een subsidiaire rechtsbron.

Frederik II van Pruisen en het Pruisische wetboek

Frederik II van Pruisen (1712-1786) was vanaf 1740 heerser in Pruisen. De heerser in dit gebied was voorheen de Markgraaf van Brandenburg, één van de keursvorsten in het Kiescollege. Deze titel is echter veranderd: sinds de vader van Frederik II de titel droeg, wordt de heerser in dit gebied aangeduid als de koning in Pruisen.

In 1746 gaf Frederik II opdracht om het Pruisische recht in het Duits, de taal die de inwoners van het Pruisische Rijk spraken, op te tekenen. Frederik II was namelijk van mening dat zijn onderdanen zelf

de wet moesten kunnen lezen; een typische verlichte gedachte. Hij wilde het Romeinse recht, dat in het Latijn was geschreven en hierdoor een soort geheim was, niet meer gebruiken.

Drie jaar na de opdracht kwam het eerste deel van het Pruisische wetboek uit. Deze was gemaakt door Samuel van Cocceji, een hoogleraar Romeins recht. Cocceji had hier natuurrechtelijke delen in gebruikt, die volgens hem het beste waren verwoord in het Romeinse recht. Het wetboek had hierdoor een aantal gelijkenissen met het Romeinse recht, wat Frederik II absoluut niet wilde. Na deze poging heeft het dan ook jaren geduurd voordat er een nieuwe opdracht tot codificatie kwam, maar in 1780 kwam deze dan toch.

Frederik II heeft zelf de uitgave van het nieuwe wetboek niet meegemaakt. In 1791, enkele jaren na de dood van Frederik II, kwam Carl G. Suarez met het ontwerp voor een nieuw wetboek. Dit had, net als de poging van Cocceji, het natuurrecht als grondslag gebruikt. Dit wetboek was echter erg dik en ingewikkeld, waardoor het voor het volk lastig te begrijpen zou zijn. Er is van dit wetboek een uittreksel gemaakt om aan het volk te geven.

In 1794 kwam het *Allgemeines Landrecht für die Preussischen Staaten*, afgekort ook wel **ALR**, uit. Hiermee werd het Romeins recht, de subsidiaire rechtsbron, afgeschaft. Het lokale gewoonterecht was echter nog steeds in gebruik en dit wetboek werd dan ook als nieuwe subsidiaire rechtsbron gebruikt. Hierdoor kunnen we niet van een codificatie spreken: er is geen sprake van exclusiviteit.

HC 5B, 02-10-2019, Rechtsgeschiedenis

Maria Theresia

Maria Theresia (1717-1780) was de enige keizerin die het Heilige Roomse Rijk heeft gehad. Daarnaast was zij ook koningin van Oostenrijk en het laatste lid van de Habsburgers, wiens geslacht met haar dood verdween. Toen zij net keizerin was, is Maria Theresia op een reis door het hele Rijk gegaan waarbij zij zag hoe pluriform de samenleving was. Ze wilde, net als een aantal keizers voor haar, uniformiteit en eenheid nastreven. In 1753 gaf zij dan ook opdracht tot het maken van een codificatie, waarmee zij misschien wel de eerste ter wereld was die streefde om een échte codificatie, niet slechts een wetboek, te maken.

Allgemeines bürgerliches Gesetzbuch (ABGB)

De eerste poging tot codificatie mislukte, zoals ook vele anderen dat deden. Deze versie was veel te dik, omdat er was geprobeerd materieel volledig te zijn. Dit was echter niet nodig, omdat de rechter zelf de wet kon interpreteren en niet elk afzonderlijk geval dus in de wet hoefde te staan. Maria Theresia heeft toen Franz Aloys von Zeiller aangesteld om de nieuwe codificatie te stroomlijnen.

Von Zeiller heeft als bronnen voor zijn codificatie het Romeins recht en natuurrecht gebruikt. Hij was in beide gebieden hoogleraar. In 1811 trad deze codificatie, ook wel het *Allgemeines bürgerliches Gesetzbuch* of ABGB genoemd, in werking. Tot op de dag van vandaag geldt deze in Oostenrijk. Het oorspronkelijke plan was om de ABGB in heel Oostenrijk-Hongarije in te voeren, maar uiteindelijk is dit alleen in Oostenrijk gedaan. Napoleon had een deel van het gebied op dat moment immers al veroverd.

In dit wetboek staat één belangrijke en opvallende regel. Deze is te vinden in paragraaf zeven (in de ABGB werden paragrafen in plaats van artikelen gebruikt). Paragraaf zeven zegt dat een rechter, op het moment dat er geen wet over een probleem of een vergelijkbaar probleem in de codificatie staat, zich tot het natuurrecht mag wenden om tot een uitspraak te komen. Door deze bepaling mag dus ook het natuurrecht gebruikt worden. Er is hier nog wel sprake van een codificatie, want de rechter mag het natuurrecht gebruiken omdat dat uit de wet voortvloeit en het gebruiken hiervan simpelweg toepassing van de wet is.

Napoleon en het einde van het Heilige Roomse Rijk

Napoleon had een aantal gebieden uit het Heilige Roomse Rijk, waaronder uit Oostenrijk-Hongarije, ingenomen waardoor de ABGB dus slechts in Oostenrijk is ingevoerd. Na de *Reichsdeputationshauptschluss* uit 1803 heeft hij een groot gebied veroverd, wat onderdeel van zijn **Rijnbond** zou worden. Het Heilige Roomse Rijk leed nederlaag na nederlaag en verloor zo veel grondgebied, dat in 1806 na de vorming van de Rijnbond, keizer Franz II onder druk van Napoleon afstand van zijn titel als keizer van het Heilige Roomse Rijk heeft gedaan. Hiermee kwam het Heilige Roomse Rijk tot een einde. Franz II noemde zich vanaf dat moment keizer van Oostenrijk.

Codificatie in Duitsland

Toen Napoleon in 1813 was verslagen, deels door Duitse gebieden, ontstond de gedachte dat die gebieden samen een wetboek moesten hebben. Eén van de voorstanders hiervan was Anton Friedrich Justus Thibaut. Hij stelde in 1814 dat er een Duitstalig wetboek moest komen en dat andermans regels, zoals die van het Romeins en canoniek recht, niet meer moesten gelden. Thibaut is er echter niet in geslaagd zo'n wetboek te krijgen. Hier waren meerdere redenen voor.

Ten eerste bestond Duitsland op dat moment nog niet. Het Duitse Rijk bestond uit een aantal honderden losse gebieden met lokale heersers. Het was praktisch gezien onmogelijk om al deze heersers ervan te overtuigen dat er één wetboek moest gelden, vooral gezien het onvermijdelijk was dat elke heerser wel een regel in het wetboek zou vinden waar hij het niet mee eens was.

Ten tweede schreef **Friedrich Carl von Savigny**, toen hij het pamflet van Thibaut las, al snel een sterk weerwoord. Savigny vond de gedachte dat met behulp van de rede altijd het recht kan worden bepaald, wat een natuurrechtelijke achtergrond heeft en de inspiratie van vele wetboeken was, fundamenteel onjuist. Het recht, stelde Savigny, is organisch en groeit als een plant. Door de ontwikkeling van een juristenstand is deze ontwikkeling stilgezet, wat hij als onwetenschappelijk beschouwde. Bij een codificatie moest er volgens Savigny gebruik van de historische en systematische methodes worden gemaakt.

Met behulp van de historische methode kan de inhoud van het wetboek worden vastgesteld. Hiervoor moet het Romeinse recht, zoals Justinianus het heeft laten codificeren, worden gebruikt. Er moet absoluut geen Germaans gewoonterecht bij worden gebruikt en ook geen commentaar uit de Middeleeuwen, maar puur het recht uit de Oudheid. Savigny is hierdoor een volger van de *Mos Italicus*.

Met behulp van de systematische methode kan de wetgever zoeken naar principes en leidende beginselen die verscholen liggen achter de teksten uit de Digesten, wat volgens Savigny de belangrijkste bron voor de codificatie moet zijn.

Op het moment dat Savigny zijn betoog tegen een codificatie schreef, was het recht volgens hem nog niet voldoende ontwikkeld voor een codificatie. Er moest eerst worden teruggegaan naar de Digesten en andere bronnen van Justinianus en in de toekomst kon er wel worden gecodificeerd.

Savigny's opvattingen hebben de **Historische School**, een stroming in de economische en sociologische geschiedenis, geïnspireerd.

De uiteindelijke codificatie

In de negentiende eeuw werd Otto von Bismarck rijkskanselier van Pruisen. Hij had een Klein Duits Rijk voor elkaar gekregen en was een zeer slimme staatsman. Hij was onder andere erg goed in het uitlokken van oorlogen, waardoor het net leek alsof de andere partij gestart was. Zo was er in 1870 een oorlog tussen Pruisen en Frankrijk. Toen Frankrijk deze oorlog verloor, is in de Spiegelzaal in Versailles het **tweede Duitse Rijk** gesticht. Dit Rijk zou tot het einde van de Eerste Wereldoorlog bestaan. Staatsrechtelijk gezien was het nu pas mogelijk om te codificeren, omdat er nu pas sprake was van een officieel Duits Rijk en het niet slechts een verzameling van vorstendommen betrof. De roep tot codificatie werd dan ook niet alleen steeds luider, maar ook reëler.

Door middel van de **Wet Läger** gaf het Duitse Parlement de bevoegdheid tot codificeren aan een commissie waarvan Bernhard Windscheid, aanhanger van de Historische School, aan het hoofd stond.

In 1896 was de codificatie voltooid en in 1900, een mooi rond getal volgens de Duitsers, werd het ***Bürgerliches Gesetzbuch (BGB)*** ingevoerd. Hier werd Romeins recht in gebruikt, precies zoals Savigny wilde.

Ook in Japan was men zeer onder de indruk van dit wetboek. Zo erg zelfs dat ze het naar het Japans vertaalden en in 1898, dus twee jaar vóór het BGB in Duitsland in werking trad, ingevoerd hebben.

Kritiek

Op het BGB, maar ook op de stroming van de Historische School, is regelmatig kritiek gekomen. Zo vond Rudolf von Jhering, die opgeleid was door Savigny, dat de Historische School te veel bezig was met de zoektocht naar begrippen en het wetenschappelijke werk en daardoor niet voldoende keek naar de mens zelf. Hij maakte een onderscheid tussen de ***Begriffsjurisprudenz*** en de ***Interessenjurisprudenz***, waarbij de eerstgenoemde de Historische School betreft en de tweede een aanpak met meer mogelijkheden voor interpretatie en verandering is.

De Freirechtsbewegung stelde dat er na de invoering van het BGB niet genoeg ruimte overbleef voor de rechter om zelf beslissingen te maken. Door de exclusieve gelding van het BGB is er een soort juridisch rekenmodel ontstaan, waar zij op tegen waren.

Wanneer naar de Tweede Wereldoorlog wordt gekeken, valt op dat de nazi's het Romeinse recht weg wilden hebben. Zij zagen het BGB als een soort vertaling hiervan en wilden het afschaffen. In plaats van het BGB wilden ze een volkenrecht invoeren, waar zij nooit in zijn geslaagd.